

YURIDIK TA'LIMDA VA HUQUQSHUNOS KASB FAOLIYATIDA 'SUN'IY INTELEKT'NING O'RNI VA AHAMIYATI

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti

3-kurs talabasi Avazov Jamshid

Avliyoqulov Adham Alisherovich

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti

Jinoyat huquqi va fuqarolik protsessi kafedrasida o'qituvchisi

Abstrakt: *Mazkur maqolada sun'iy intellekt haqida ma'lumotlar, sun'iy intellektning yuridik sohadagi ahamiyati ko'rib chiqilgan holda huquqshunos faoliyatida samaradorlik omillari, soha rivojida sun'iy intellekt bilan bog'liq qilinishi lozim bo'lgan ishlar va uning ravnaqida olib borilayotgan chora-tadbirlar, huquqiy soha va yuridik tizimda amalga oshirilayotgan ishlarni har tomonlama hal qilishda va ularni rivoj topdirishda sun'iy intellektning o'rni va roli haqida so'z yuritilgan*

Kalit so'zlar: *IT, Sun'iy intellekt, data science, bashoratli model, ma'lumotlar vizualizatsiyasi, psixologiya, kiberxavfsizlik va h.k*

Hozirgi rivojlanayotgan dunyo taraqqiyotida "sun'iy intellekt", "data science" ya'ni "ma'lumotlar fani"ning o'rni beqiyos bo'lib, yirik hajmda ishlab chiqilgan ma'lumotlarni e'tiborga olgan holda ko'pgina sohalarning asosiy tarkibini tashkil etadi. Glaballashayotgan dunyo taraqqiyotini zamonaviy texnologiyalarsiz, yangi texnika, yuqori darajada takomillashgan innovatsiyalarsiz tasavvur qilish qiyin, albatta. Buni davrning o'zi ham talab qilmoqda. IT sohasida ham "sun'iy intellekt" mavzusi markaziy o'rinlardan joy olib, ko'plab marotaba omma tomonidan turli xil muhokamalarga sabab bo'loyatganligi bejizga emas. Sifatli, qulay va barcha uchun manfaatli ushbu yo'nalish ko'plab kompaniyalarni qiziqtirib qo'ydi va bundan ushbu kompaniyalar sohada o'z taraqqiyot yo'lini qurdi. Kompaniyalar mijozlar talab va ehtiyojlarini qondirish hamda o'z biznes g'oyalarini amalga oshirishda "sun'iy intellekt"dan foydalanishni yo'lga qo'ya boshladilar.

Bizga ma'lumki, sun'iy intellekt – yirik hajmdagi ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqish, qayta ishlash, tendensiya va naqshlarni aniqlash uchun data science, statistika, matematika va komyuter fanlarini birlashtirgan fanlar majmuasi hisoblanadi. U bashoratli modellar, ma'lumotlar vizualizatsiyasi hamda katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish imkonini beradi.

Aynan ushbu jarayonlarning muvaffaqiyatli yurist karerasida o'rni katta bo'lib, yuqori samaradorlikka erishishning poydevori desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki huquqshunos uchun "tahlil qilish" ko'nikmasi asoslangan nutqni ijod etishda, huquqiy muammolarni aniqlashda va ularni analiz qilishda hamda ularga huquqiy yechim topishda, qonun loyihalarini tayyorlashda g'oyat katta ahamiyat kasb etadi. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom tamoyiliga hamohang ravishda huquq to'g'risidagi yangi g'oyalarni ishlab chiqish, kuzatuv monitoringi, chuquq tahlil orqali, ayblanuvchi, jabrlanuvchi hamda guvohning ko'rsatmalari yordamida ziddiyatlarni ochish va bartaraf etish, sud versiyasini qurish, opponentlarning aniq asoslanmagan fikrlarini rad etish, rasmiy hujjatlarni puxta va asoslangan tarzda tuzishga yordam beradi. Mazkur ko'nikma va tamoyillarni, turli xil yondashuv va usullarni amalda qo'llash orqali malakali kadrlar o'z kasbining mutaxassisiga aylanishadi.

Bashoratli model – huquqshunos va yuristlarning optimal qarorlar qabul qilishlari uchun subyektlar va obyektlarning kelajakda yuz berish ehtimoli mavjud bo'lgan xatti harakat yoki holatni bashorat qilishga qaratilgan usul sinfidir. Bashoratli modellar yordamida huquqshunoslar ma'lumotlar yig'ish usullaridan, qonunchilik nazaryasini qo'llash usullaridan, statistik usullardan foydalanadi hamda kelajakdagi voqealar haqida bashorat qilish uchun hozirgi va tarixiy faktlarni tahlil qiladi. Odatda, modellar ma'lum bir shartlar to'plamiga oid bo'lgan potensial yoxud xavfni baholash, yuzaga kelgan shartnoma va kelishuvlar bo'yicha qarorlar qabul qilish uchun ular o'rtasidagi bir qator munosabatlarni qamrab olishga xizmat qiladi.

Ma'lumotlar vizualizatsiyasi – og'izaki va aqliy tasvirlarni vizual tasvirlarga o'girish jarayoni hisoblanib, huquqshunos, yurist faoliyatining asosiy jabhalaridan biri hisoblanadi. Chunki u g'oyalar va xotiralarni boshqarish, vujudga kelgan vaziyat

hamda holatlarni faol tasavvur qilish va tasvirlay olish ko'nikmalarini o'zida mujassamlashtiradi. Ushbu yondashuvlar muvaffaqiyatli yurist va huquqshunos faoliyati karerasida alohida ahamiyatga ega bo'lib, mijozlar bilan bo'lgan munosabatlarda as qotadi. Inson psixologiyasini mukammal o'zlashtirish orqali mijozlar bilan bo'lgan munosabatlarda ularni tushuna bilish, tinglash, ularning muammo va masalalariga samarali yechim topish, paydo bo'lgan kamchiliklarni va yuzaga kelgan nizolarni bartaraf etish mumkin. Ushbu psixologiyada vizualizatsiya og'izaki hamda aqliy tasvirlarni vizual tasvirlarga aylantirish imkonini beradi.

Yuridik sohada sun'iy intellektning o'rni va roli borgan sari kundan kunga ortib bormoqda. Sun'iy intellekt yordamida murakkab bo'lgan vazifalar, huquqiy yordam va yuridik yechim talab qiladigan holatlar har tomonlama, ko'p vaqt talab etilmagan holda hal qilinmoqda. Bu, albatta, ijobiy natija, ammo shu bilan birgalikda sun'iy intellektni tartibga solish muammolari ham mavjud.

Fikrimcha, har bir vaziyatga sun'iy intellekt tomonidan qonuniy yondashishni amalga oshish ehtimoli mavjuddir, biroq tanganing ikkinchi tomoni ham bo'lgani kabi shu kabi masalalarga ijobiy yechim topishda adolat yuzasidan ish yuritish ancha murakkab va bu hal qilinishi lozim bo'lgan keyingi asosiy ishlardan biri. Nega desangiz har qaysi demokratik davlatda, fuqarolik jamiyatida va farovon hayotda inson qadri ulug' va unga ko'rsatilayotgan ehtirom davlat siyosatining bir qismida aka ettirilib, shaxs bilan bog'liq har qanday vaziyat va holatlarga adolat bilan yondashish har doim ham maqsadga muvofiqdir.

Sun'iy intellekt huquqiy sohada yanada ravnaq topayotgan bo'lsa-da, yuridik tizim va qonunlar, sun'iy intellektni boshqarish, huquqiy muomala madaniyatini shakllantirish hamda nizoli muammolarni hal etishga oid masalalarga ijobiy yechim topishda olib borilayotgan chora-tadbirlarni izchillik bilan davom ettirish muhimdir. Yuridik tizimda sun'iy intellektni qo'llab-quvvatlash, huquqiy muloqotlarni belgilash va siyosiy qonunlar hamda qororlar asosida tartibotlarni rivojlantirish, xususan, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish jarayonlarida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagilarning barchasi yurist va huquqshunos faoliyati rivoji uchun faol chora-tadbirlar ko'rish qobilyatini shakllantiribgina qolmasdan, ularni yanada oqilona va adolatli qaror qabul qilishlari, kiberxavfsizlik amaliyotlarini samarali yo'lga qo'yishlari, muvaffaqiyatli ish-tajriba operatsiyalarni loyihalashtirishlari va bu orqali mijozlar ko'nglidan joy olib, ularga ijobiy ish natijalarini taqdim etishlari mumkin. Yurist va huquqshunoslar uchun yirik hajmdagi ma'lumotlarni faximlash va tahlil qilish qobilyati tarixda bo'lib o'tgan voqea-hodisalarni to'g'ri tushunish, anglab yetish hamda ulardan ibratli xulosalar chiqarib, maqbul dalillarni asoslashda oldinga siljish bo'yicha ko'pgina aniqlikka asoslangan isbot qilish vositalari tuhfa etadi. Ular o'zlarining jamoaviy ishlarida va o'z mijozlari bilan o'rtasidagi vujudga kelgan munosabatlarda ishonchga tayangan, shaffof bo'lgan, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar ishlab chiqishlari mumkin. Dastlabki ma'lumotlarni jamlash orqali huquqshunoslar, yuristlar o'zlariga tegishli bo'lgan ishlarni qanchalik darajada muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz ketayotganligini aniqlash va yuqori samaradorlikka erishish uchun ehtimoliy yechimlarni ishlab chiqishlari mumkin. Xususan, ular bir nechta g'oyalarni sinovdan o'tkazish orqali, ularning kelajakda ijobiy samara berish yoxud bermasliklarini aniqlash uchun ma'lumotlar jamlashlari mumkin. Ushbu yondashuvlar orqali huquqshunoslar foyda keltirmaydigan xizmat, xarajat va ishlar haqida bilib olishadi hamda ularni minimallashtirish jarayonlarini rejalashtirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Shuningdek, bu yo'l bilan ish unumdorligini yuqori darajaga oshirish imkoniyati paydo bo'ladi. Sun'iy intellekt huquqshunosga yirik hisobdagi ma'lumotlar bazasi bilan ishlashga shart-sharoit yaratadi, keyinchalik ular o'zlariga yo'rdam so'rab murojaat qilgan mijozlarining qay yo'sinda harakat qilishidan tortib, qaysi ishda tiyilib turish, qaysi ishda sukut saqlash, ish yakunining hal qiluv qarorlari manfaatli yoki manfaatsiz kechish ehtimolini bashoratli modellardan foydalangan holda aniqlashlari mumkin. Albatta, huquqshunoslar uchun "sun'iy intellekt"ning eng katta yordamlaridan biri kiberxavfsizlik sohasini kuchaytirishga xizmat qilganligidadir. Ma'lumotlar fanlari orqali huquqshunoslar katta hisobli ma'lumotlar ustidan nazorat o'rnatish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa tashqi tomondan bo'layotgan ta'sirni kuzatish,

aniqlash, himoyalani va ularga munosib javob qaytarishga imkon beradi. Jumladan, moliyaviy huquq, kibernetika xavfsizlik huquqining yuqori malakali kadrlari firibgaralarni, shubhali faoliyat bilan shug'ullanuvchi hakerlarni aniqlash uchun maqsadli ma'lumotlarning yaxlitligi va izchilligini ko'rib chiqishlari mumkin. Shuningdek, ular bundan g'ayriqonuniy harakatlarni aniqlash va kibernetika hujumlarning oldini olish uchun ma'lumotlar to'plashda foydalanishadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-son qarori asosida olib borilayotgan ishlar jumladan: sun'iy intellekt texnika va texnologiyalari asosida innovatsion biznes modullar yaratish, ish bajarish, xizmat ko'rsatish tarmoqlari rivoji uchun maqbul va qulay ekotizmlar ishlab chiqish va ularni ustuvor sohalarida izchillik va sinchkovlik bilan joriy etish, mazkur qaror ijrosini ta'minlabgina qolmasdan, uni amaliyotga tatbiq etish yo'sinlarini yo'lga qo'yishda ma'lum bir strategiyalarni ishlab chiqishga xizmat qilmoqda. Mazkur Qarordan ko'zlangan asosiy maqsad — "Raqamli O'zbekiston – 2030" Strategiyasiga muvofiq sun'iy intellekt texnika va texnologiyalarini jadal ravishda joriy etish hamda ularni mamlakatimizda keng qo'llash orqali amaliy tatbiq etish, raqamli ma'lumotlarning yuqori sifatini va ulardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash, ushbu sohada malakali mutaxassis-kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratishdir.

Mamlakatimiz Prezidentining 2024-yil 14-oktyabrdagi "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-358-sonli qarori yana bir bor sun'iy intellektni mamlakatimiz ijtimoiy hayotida joriy etishda va uni keng targ'ib qilishda dasturamal bo'lib xizmat qildi. Xususan, mazkur qaror sun'iy intellektni qo'llashning ustuvor yo'nalishlari va asosiy tamoyillarini hamda yaqin va uzoq istiqbolda mazkur sohani kompleks shakllantirish uchun shart-sharoitlarni belgilovchi "sun'iy intellekt"ni rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish, davlat boshqaruvi tizimida, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarida sun'iy intellekt texnologiyalarini yaratish va ulardan foydalanishda yagona talablar, xavfsizlik va shaffoflikni, javobgarlikni belgilovchi normativ-huquqiy bazani ishlab chiqish, aholi manfaatlari yo'lida davlat xizmatlarini ko'rsatish

sohasi sifatini tizimlashtirishni va bir tarmoqda shakllantirishni nazarda tutadi. Shuningdek, o'z navbatida, ma'lumotlarni qayta ishga tushirishga davlat organlari faoliyatining samaradorligini oshirish uchun sun'iy intellekt texnologiyalaridan keng foydalanish, foydali texnologik yechimlarni ishlab chiqish bo'yicha amaliy va fundamental ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish va ularni keying o'rinlarda tijoratlashtirishni rag'batlantiruvchi sun'iy intellekt sohasida innovatsion ishlanmalarning mahalliy ekotizimini yaratishdek maqsad-vazifalar amalga oshiriladi.

Ma'lumotlarni qayta shakllantirish yuridik bilimlarning, huquqiy ko'nikma va malakalarning an'anaviy funksiyasini qayta ko'rib chiqishni taqazo qiladi, chunki u birinchi navbatda bilimlarni vujudga keltirish uchun tashkiliy tuzilmalarni joriy etish va belgilash tanlov manbai sifatida, shuningdek, huquqiy ta'lim va o'qitishni ta'minlash uchun qonunlar va qarorlarni baholashdan va ishlab chiqishdan iborat. Huquqiy ma'lumotlar ba'zasini tahlil qilish huquqiy malaka va ko'nikmalarni ikki yo'l orqali amalga oshiradi: bir tarafdin u sud qarorlari uchun ma'lum bir natijani oldindin bashorat qilish imkonini bersa, boshqa jihatdan sud qarorlarida huquqiy izchillikni va shaffoflikni oshiradi. Shuningdek, davlatlarning inson huquqlarini buzishining samarali oldini oladi va u shu bilan birga qoidalar yoki huquqiy rejimlarning samaradorligini ko'rsatadi, bu jarayon normalarga umumiy muvofiqlik holatlarini yaxshiroq tushunish uchun qiziqarli bo'lishi mumkin. Ushbu huquqiy ma'lumotlar keyinchalik qonunlar va qarorlar ijodkorligini yaxshilash uchun sharoit yaratishi tabiiy.

Xulosa qilib aytganda, "sun'iy intellekt" bizga ko'p kuch-g'ayrat va sijoat talab qiladigan vazifalarni amalga oshirishga, ilgari imkoni bo'lmagan ko'plab funksiya va ishlarni bajarishga yordam berdi. Masalan, ma'lumotlarni tahlil etish, haker hujumlaridan himoyalanih va firibgarlikni aniqlash, tavsiyalar mexanizmini yaratish, bashoratli modellardan foydalanish, qonunchilikni qo'llash sohasini optimallashtirish va liberallashtirish hamda faoliyat doirasida qilinishi kerak bo'lgan vazifalar jamlanmasini loyihalashtirishga xizmat qilishi shular jumlasidan. Boshqa sohalarda bo'lgani kabi sun'iy intellektning yuridik sohada joriy etilishi yurist

karerasida muhim hisoblangan taym-menejmentdan kelib chiqqan holda ko'p vaqt sarflashning oldini olish, amaldagi ishlar hajmini kamaytirish, ortiqcha qog'ozbozlikka yo'l qo'ymaslik, xizmatlar unimdorligini hamda vazifalar shaffofligini ta'minlashda o'rni beqiyosdir. Sun'iy intellektning eng foydali tarafi jinoyatchilikka qarshi kurashuvchi xodimlar uchun kiberxavfsizlik sohasida yaqqol namoyon bo'ldiki, u tufayli dunyo hamjamiyati axborot tizimida ro'y berayotgan kiberjinoyatning yangi usullarini tez fursatda aniqlash imkoniyati yuzaga keldi. Zero bu, ertangi porloq kelajagimiz xavfsiz bo'lishining garovi va kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mamlakatimiz Prezidentining 2024-yil 14-oktyabrdagi "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-358-sonli qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4996-son qarori
3. Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 31-iyuldagi "Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot instituti faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi 475-son qarori
4. Strategy.uz "Sun'iy intellect texnologiyalari qaysi sohalarga tatbiq etilmoqda? – <https://strategy.uz>
5. Yangi O'zbekiston "Sun'iy intellekt texnologiyalari rivojlantiriladi – <https://yuz.uz>
6. Sciencebox.org "Yuridik ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish" – <https://sciencebox.uz>